

Václav Poláček a jeho Pražské nakladatelství

EMANUEL POCHE

Dne 24. února 1967 odevzdal primátor hlavního města Prahy Ludvík Černý cenu města Prahy nakladateli Václavu Poláčkovi. Tato událost je pozoruhodná především proto, že socialistická instituce oceňila podnikání soukromé, a pak, že cena byla udělena za práci vykonanou téměř před čtvrt stoletím. Ukazuje to, že socialistické zřízení si váží hodnotné práce, která směřovala nezištně k blahu a prospěchu naší společnosti, naší vědy i osvěty a nadto zanechala dílo stále užitečné a stále živé.

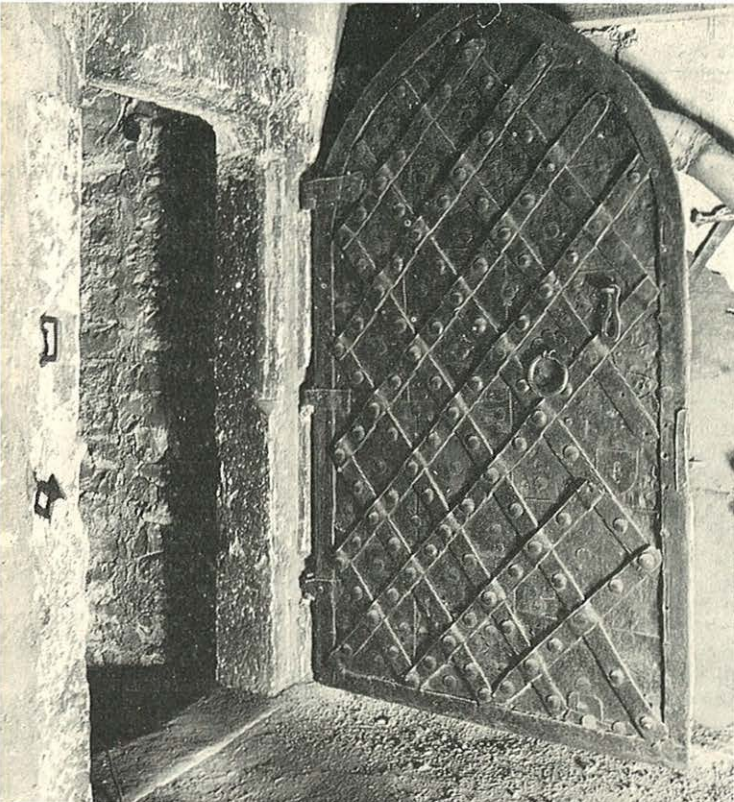
Přitom to byla práce, která trvala jen šest let. Byla vyvolána náhodou v r. 1942, kdy rokycanský rodák Václav Poláček, tehdy ředitel Topičova salónu, byl nacistickým zmocněncem odstraněn z vedení podniku, a aby si našel existenci, rozhodl se k samostatné soukromé nakladatelské činnosti.

Měl k tomu dosti předpokladů. Kdysi se účastnil založení Družstevní práce, působil v Lidových novinách, byl činný v knihkupectvích a nakladatelstvích a sám měl teoretické vědomosti i praktické zkušenosti v takové činnosti. Projevil to v r. 1941, kdy vydal ve Svazu knihkupeců a nakladatelů publikaci *Nakladatel píše synovi*. V ní uveřejnil své názory na nakladatelskou činnost a prokázal více než přesvědčivě, že je schopen vést i nakladatelství speciální. To si totiž vyvolil za svůj další životní úkol s vědomím a doporučením svých přátel, především paní

Milady Topičové, která mu dala právo, aby pokračoval v edicích, které kdysi u Topiče vycházely.

Především to byly *Umělecké památky*. První řada, která vycházela u Topičů už za první světové války za redakce V. V. Štecha, obsahovala 17 svazků nebo lépe svazečků publikujících různé monografie týkající se především naší uměleckohistorické topografie. Poslední svazek, který tu vyšel, bylo Město Tábor od Václava Wágnera. Na tuto edici *Uměleckých památek* první řady navázal Poláček v r. 1943, a to náhodou publikací někdejšího redaktora této edice V. V. Štecha *Pražská domovní znamení*, která vyšla ve dvou svazečcích označených č. 18 a 19. R. 1948 byla tato malá řada doplněna dalšími monografiemi, především spiskem Ant. Novotného *Pražské cechovní truhlice a korouhve* a nakonec Líbalovou monografií o klášteře *Zlatá Koruna*, který vyšel ve dvou vydáních.

Cílem Poláčkovým, který si za redaktora svého podnikání zvolil mne, ač jsme se ani zvlášť neznali — viděli jsme se předtím jednou u Jana Slavíčka —, bylo soustavné vydávání uměleckohistorických a topografických publikací. Rád jsem úkol přijal, poněvadž jsem pokládal a dodnes pokládám takovou činnost za velmi důležitou a nad jiné potřebnou pro studium dějin umění. Když jsme tehdy s Poláčkem mluvili o této edici *Uměleckých památek*, dojednali jsme náplň asi ve

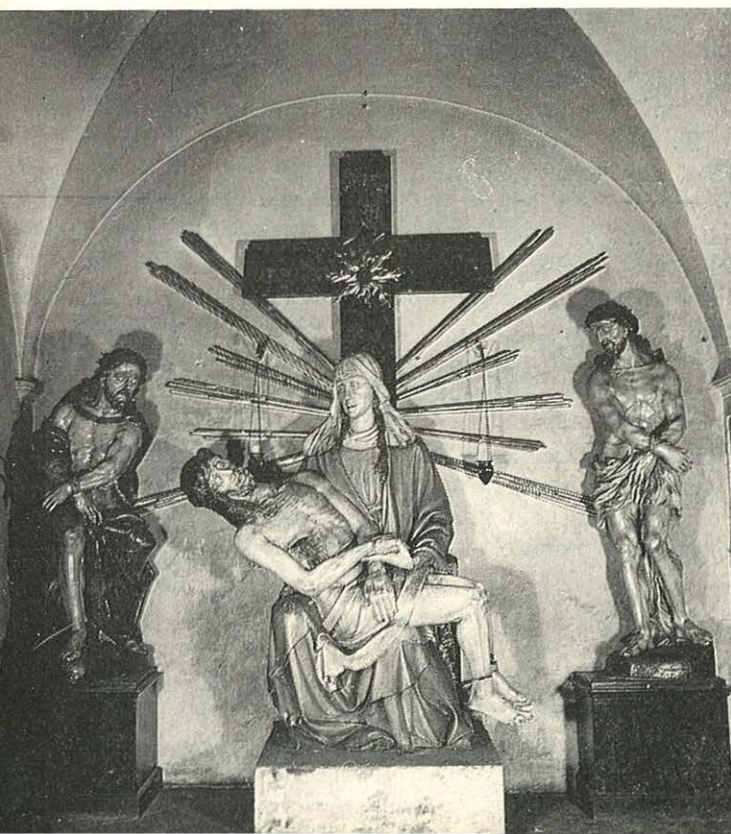
Pražské movité památky

Foto J. Janatková

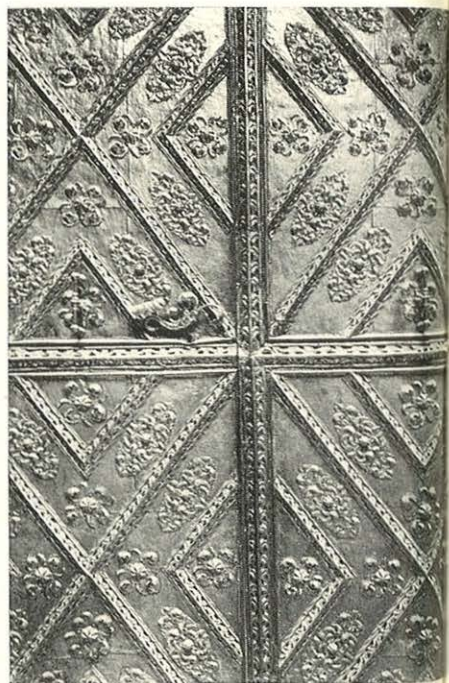
*Vrata u kostela sv. Klimenta
na Starém Městě*

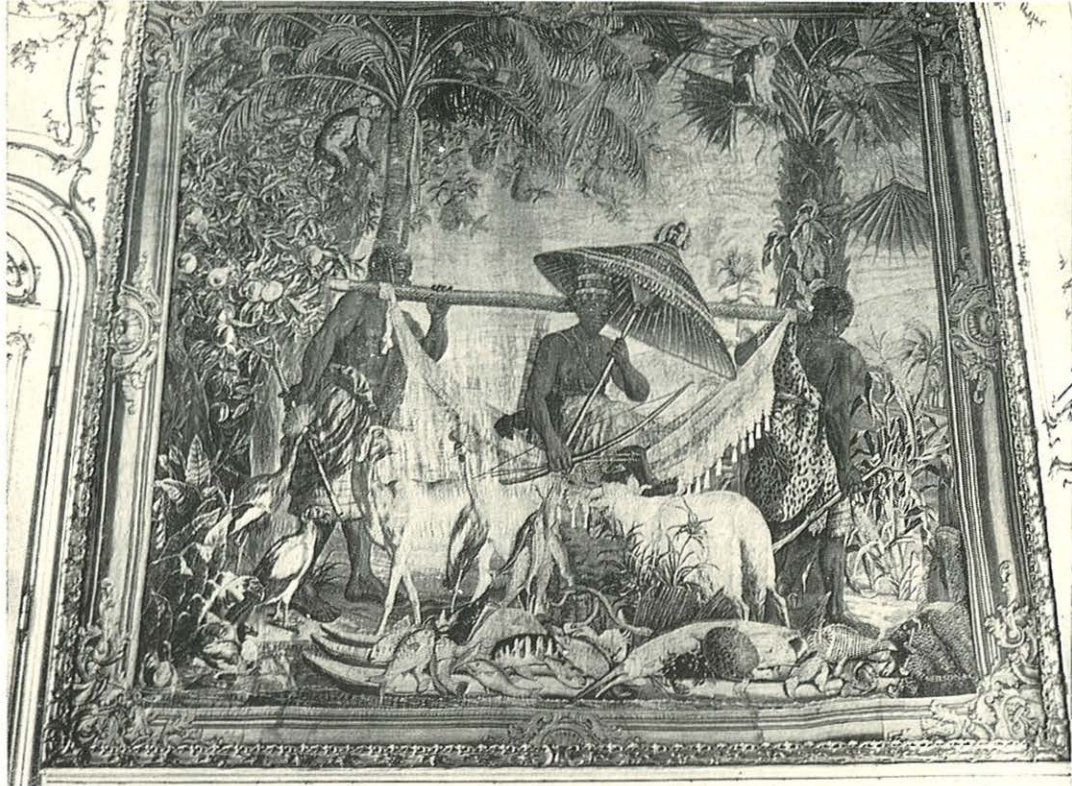
*Pařížský nástěnný koberec s námě-
tem „Královna ze Sáby“ z poloviny
18. stol. v Arcibiskupském paláci na
Hradčanech*

Gotická Pietra v kostele sv. Ducha

*Gotická kovaná vrata v kostele
sv. Haštala*

Renesanční vykládaný sekretář z Valdštejnského paláce

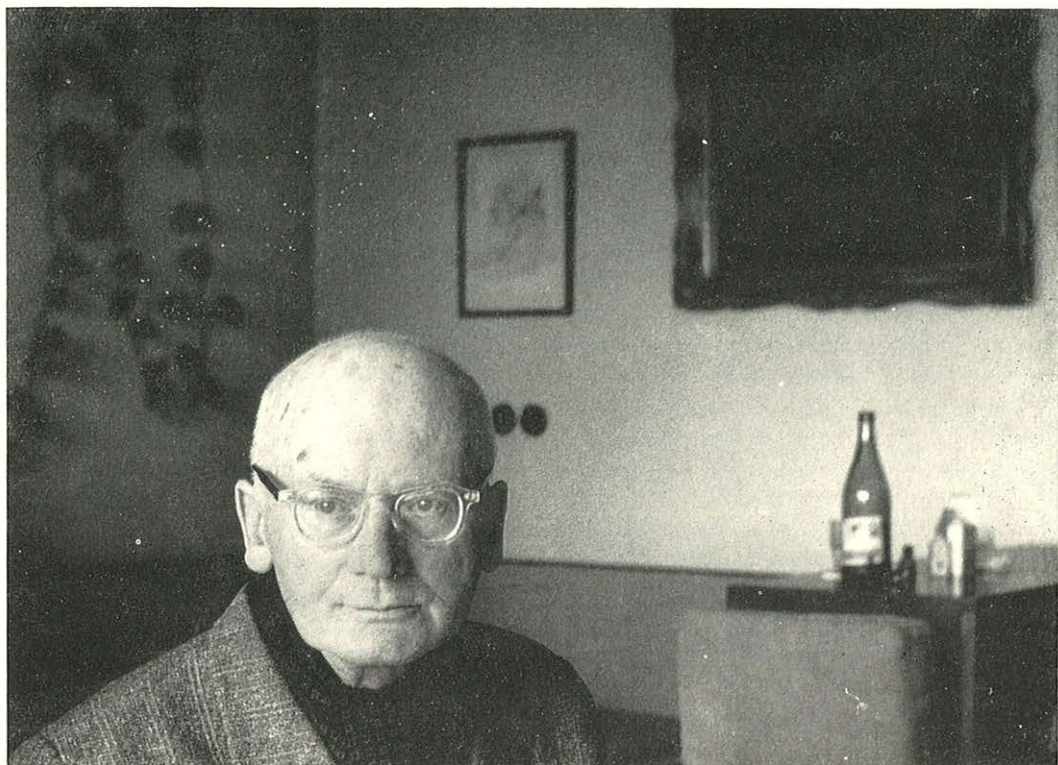

čtyřech bodech: Že se bude uskutečňovat postupně program, který si kdysi vytyčili Topičovi, že budeme tento Topičův program rozšiřovat, že budeme nově vydávat svazky, které u Topičů již vyšly a byly dávno rozebrány, a konečně, že budeme uskutečňovat podobné projekty cizí, které nebylo možno z jakýchkoliv důvodů realizovat.

Tak byl vypracován program edice a neprodleně se začalo s prací. Vedle malé řady, která se ukázala pro studium ne právě praktickou, byla vytvořena druhá řada Uměleckých památek, většího formátu, která vešla do vědomí kulturní veřejnosti především svým prvním dílem, Wirthovými Pražskými zahradami o dvou svazcích, vydaných v r. 1943. Odtud už pokračovala nepřetržitá řada publikací této druhé řady, týkajících se umělecké topografie Prahy. Byl to v r. 1944 Břevnov, který jsem napsal s O. Blažickem a J. Čerovským, dále Jindřichův Hradec, reedice topičovská v novém pojetí od Ant. Matějčka a K. Třísky, dále moje Pražské portály a potom slavné dílo Zmizelá Praha v šesti svazcích, kde první svazek opakoval Topičovu Zmizelou Prahu I. — Staré Město, Nové Město a Podskalí i s autory, jimiž byli V. Vojtíšek, Zd. Wirth a V. V. Štech. Intenzivní práci se podařilo uskutečnit celý tento program, který byl kdysi předsevzat u Topiče. Do r. 1948 jsme vydali všech šest svazků, to znamená, nejen Staré a Nové Město, ale také Malou Stranu, Hradčany, Židovské Město, předměstí Prahy, opevnění, Vltavu atd., jak se všechny ty svazky jmenují. Mezitím jako předposlední, ale v pořadí šestý svazek Zmizelá Praha, vyšly Ant. Novotného Grafické pohledy Prahy, které zcela novým způsobem, na rozdíl od někdejší Wirthovy Prahy v obraze pěti století, uveřejnily celou řadu neznámých po-

hledů na Prahu v minulých dobách a staropražských vedut, tak poutavých a zajímavých pro každého, kdo má Prahu rád.

Chtěl bych ještě připomenout, že tato edice Uměleckých památek neměla tehdy žádné analogie. Po Barokní výstavě v r. 1938 začal sice Výtvarný odbor Umělecké besedy vydávat Poklady národního umění, redigované dr. A. Birnbaumovou — bylo to dílo nesmírně záslužné, ale bylo zaměřeno na celou oblast naší vlasti, zatímco Poláčkovy edice se soustředily převážně na Prahu. V druhé větší řadě Uměleckých památek již vysloveně poláckovských vyšlo celkem šestnáct svazků. Byly to Novotného a Kubičkovy Pražské paláce (česky a anglicky) a můj Karlův most, rovněž česky a anglicky. Ale to Poláčkovi nestačilo. Uskutečnil v roce 1947 třetí řadu Uměleckých památek, skutečně reprezentační, ve velkém formátu na křídě s krásnými reprodukcemi. Jako první svazek tu publikoval Brno od C. Hálové-Jahodové, který vyšel na přelomu r. 1947 a 1948. Bohužel s touto reprezentační řadou Uměleckých památek přišel poněkud pozdě. Jejím hlavním cílem bylo dílo skutečně monumentální, jaké nemá žádné město v Evropě; mělo v osmi svazcích předložit veřejnosti vědecké zhodnocení veškerého uměleckého bohatství Prahy od doby pravěké až do současnosti. Mělo nést název Osmero knih o Praze, o stavebním a uměleckém vývoji města. Z tohoto velikého úkolu se však u Poláčka realizovaly jen svazky dva. Především Praha románská v r. 1948, kterou napsali historik V. Chaloupecký a umělečtí historikové J. Květ a V. Mencl. V opačném chronologickém pořadí pak vyšla jako druhý svazek Praha pravěká, kterou napsal J. Filip. Vyšla v r. 1949, kdy Poláčkovo nakladatelství nebylo již

Václav Poláček, 1967 (foto Z. M. Zenger)

samostatným podnikem, kdy bylo znárodněno pod názvem Pražské nakladatelství, náborový podnik hlavního města Prahy. S brzkým zánikem tohoto nakladatelství zanikla pak i tato velká myšlenka. Dodnes však Praha pravěká i Praha románská jsou základními publikacemi o nejstarších kulturních dějinách hlavního města.

To tedy byly Umělecké památky, vycházející souběžně ve třech řadách. Ale nebyla to jenom pražská topografie, která zajímala Václava Poláčka. Současně s možnostmi publikovat knihy o Praze získal u Topičů i možnosti rozvíjet jiné

jejich edice a navázal tak na další programy jejich nakladatelství, které různým způsobem již zanikly. Především to byla významná edice Doby, postavy a díla, kterou Poláček zahájil podobně jako Umělecké památky neobyčejně úspěšně Pečírkovým zhodnocením osobnosti tehdy zvláště populární, Michelangela Buonarrotiho. Už v r. 1942, přímo na počátku samostatného nakladatelského podnikání, vyšlo první vydání této krásné a přímo jímavé knihy. V té době, také v r. 1942, vyšel i známý román Karla Schulze Kámen a bolest. Michelangelo byl uctíván, o Michelangelovi se mluvilo, byl to do

určité míry pro naši veřejnost objev. Krásná Pečírkova kniha vyšla u Poláčka od r. 1942 do r. 1948 celkem čtyřikrát.

Musím říci, že Poláček dovedl volit své autory. Uměl získat pro spolupráci se svým nakladatelstvím přední umělecké historiky; u zrodu nakladatelství stál Zdeněk Wirth, který byl jakýmsi jeho patronem až do konce. Psali sem V. V. Štech, A. Matějček, J. Pečírka, F. Žákavec, V. Wágner, C. Merhout i Al. Kubiček. Štech a Kubiček jediná dodnes z této skupiny starších uměleckých historiků žijí. Z mladších to byli lidé mé generace, jako V. Mencl, D. Líbal, H. Volavková, z nejmladších jsme získali O. Blažíčka i skupinu okolo Mencla, kterou Mencl na universitě vychovával a k níž patřili Vl. Dvořáková, Fr. Dvořák, J. Hilmera, H. Machálková, K. Reichertová, Fr. Stehlík, E. Šamánková i O. Votoček, dnes působící v Litoměřicích. Ti všichni spolupracovali na neobyčejně plodné, pilné, uvědomělé a řekl bych přímo nesobecké ediční činnosti Václava Poláčka.

V edici Doby, postavy a díla, kterou tak úspěšně zahájil Pečírka, pokračoval Štech, který tu v r. 1946 vydal Skutečnost umění, základní teoretický spis týkající se výtvarného umění, knihu neobyčejně podnětnou, jejíž výňatky vyšly ve sborníku vydaném k uctění Štechových osmdesátin pod titulem Dohady a jistoty. Potom následovaly zajímavé memoáry R. Ryšavého, inspirované francouzským Volar-dem, pod titulem Jak jsem se stal obchodníkem obrazy. R. 1947 vydal tu opět Štech Čtení o Antonínu Slavičkovi a edici uzavřeli r. 1949, kdy se samostatně Poláčkovo nakladatelství loučilo se svou existencí, J. Loriš publikací o Maxi Švabinském a A. Matějček monografií Mánesové, jež vyšla v roce autorovy předčasné smrti.

Vedle těchto dvou hlavních edicí chystal Poláček ještě edice menší, které po nadějných počátcích nakonec pro krátkost jeho působení i pro nedodržení termínů ze strany autorů nepronikly nebo se neuskutečnily v celé zamýšlené šíři. R. 1946 vydal J. Rambousek v poláčkovské edici Škola umění a řemesel svou publikaci o akvarelu a r. 1948 technickou monografii o litografii a ofsetu, r. 1947 pak M. Volf knihu Sklo. Mimoto zamýšlel Poláček realizovat zvláštní edici pro mládež, kterou chtěl zanítit mladou generací pro významné zjevy našeho výtvarného umění. V edici nazvané Výtvarníci mládeži vydal však jen knížku o Alšovi jako posmrtné dílo Žákavcovo s doslovem Františka Halase. Že tento záměr byl nesmírně užitečný a úspěšný, dokazuje, že tato poměrně tenká, ale neobyčejně sličná knížka velkého formátu vyšla ve třech vydáních krátce po sobě. Byla ihned rozebrána jako mnoho jiných publikací Václava Poláčka.

Pokud jde o pragensia, vrátil se k nim Poláček ještě v menší příležitostné formě, v pohlednicích a kalendářích. Vydal soubor 18 hlubotiskových reprodukcí pražských kreseb Vincence Morstadta, známého pražského vedutisty z první poloviny 19. století, v dokonalé reprodukční úpravě Neubertově, a dále od Cyrila Boudy Tvář našich měst, 12 hlubotiskových reprodukcí Boudových vedut, vytištěných rovněž u Neuberta s úvodem P. Naumana. V r. 1946, plném stop nacistické devastace z květnových dnů 1945, vydal Pražský kalendář, 55 fotografií Josefa Sudka, zobrazujících kulturní ztráty Prahy ve válečné době. Úvod napsal Z. Wirth.

Z dočasného nedostatku jiných publikačních možností, kdy nebylo dost materiálu pro umělecko-historické publikace, vyšly u Poláčka ještě dvě beletristické

knihy, které souvisely se speciálním programem jeho nakladatelství. Byla to v r. 1944 knížka P. Šuly Na větrném koni a nové vydání knížky J. Johna Narodil se... s ilustracemi M. Želibské. Ale to bylo jenom intermezzo, které vzniklo z nouze, než se rozvinula celá umělekohistorická publikační akce, než byly sjednány smlouvy s autory a než autoři připravili rukopisy, aby nakladatelství nestálo a aby byla zaručena existence jeho vlastníka.

Poláček své knihy kolportoval sám. Skoro po celou dobu své činnosti neměl obchod ani podnik, kde by knihy prodával nebo kolportoval. Bylo to vlastně zásilatelské knihkupectví, které měl zpočátku po několik let ve svém bytě Na Babě. Teprve po válce, kdy činnost se již rozrostla a kdy vznikla značná agenda nakladatelská a knihkupecká, opatřil si místnosti v domě v Růžové ulici a zde vedl veškerou administrativu nakladatelského podnikání. Pro styk s veřejností si zařídil i vlastní orgán. Již v r. 1944 založil humoristický cyklostylovaný leták, který vycházel pravidelně až do r. 1949 pod titulem Zprávy Oficiny Babensis. V něm seznamoval veřejnost se svými úmysly i s uskutečněnými díly a tímto způsobem ještě rozmnožoval počet zákazníků, kterých i tak bylo víc než dost. V té době bylo vydávání pragensíí prakticky soustředěno jen v tomto nakladatelském podniku, nebylo roztržštěno jako dnes. A lidé skutečně čekali na každou knížku, která u Poláčka vycházela. Znal jsem jich celou řadu. Pamatuji se, jak za Poláčkem docházeli osobně a nedočkavě, aby jim nic neušlo a aby se snad nestalo, že by některá kniha zmizela z prodeje dřív, než by se dostala do jejich rukou.

Poláček se staral o svoje edice i po vnější stránce — nejen po stránce obsahové, v níž se snažil vydávat témata co

možná neznámá a skutečně potřebná, která by zajímala, přitahovala a vědě i osvětě přinášela nové poznatky. Byla tu opravdová rovnováha mezi vyhověním zájmu veřejnosti i potřebami uměleko-historické disciplíny.

I vnější úprava knih přispívala k jejich odbytu a šíření ve veřejnosti. Poláček měl z dosavadní činnosti zkušenosti i vkus a dbal, aby knihy byly úhledné i v době, která dokonalosti typografické nepřála; bylo to za války se ztíženými poměry jak v kvalitě papíru, tak v reprodukei a po válce, kdy nebylo o nic lépe. Přesto však štočky vesměs vycházely od Štence a tak obrazové části i výtvarné doplňky Poláčkových knih měly poměrně vysokou úroveň. Kromě Štence a jeho závodu spolupracovaly na typografické úrovni Poláčkových publikací tiskařské podniky, které byly vybírány podle své kapacity i podle možností realizovat publikace v nejkratší době. O kvalitu tisku se především zasloužila firma Neubert s výbornou tradicí, která pečlivě dbala, aby Štencovy štočky nebyly znehodnocovány špatným tiskem. Text byl tištěn v Praze i mimo ni v nejlepších tiskárnách, jakými byly Průmyslová tiskárna, vedená M. Kalábem, Grégrův podnik na Vinohradech, Melantrich, tiskařské závody Rovnost v Brně, pražská Unie i menší podniky, jako Knap v Karlíně a Cíl v Praze a v Liberci.

O vzornou úroveň Poláčkových knih po stránce grafické se staral štáb výtvarníků. Spolupracovali s ním fotografové Josef Sudek a Josef Ehm, ačkoli tu nebylo nějakých monopolních nároků na fotografie. Dbalo se však, aby snímky byly dokonalé a vyhovovaly i nárokům na dokonalou reprodukční úroveň. O grafickou stránku knih dbali výtvarníci, jichž jména dodnes hlásají, že Poláček svěřoval úkoly grafické úpravy do rukou opravdu spolehlivých.

Umělecké památky z velké části upravoval Petr Tučný, na ostatních se podíleli Ambrossi, Fr. Muzika, P. Dillinger, Em. Hrbek, M. Kaláb, J. Rambousek; mezi ilustrátory se objevuje především Cyril Bouda, který vytvořil půvabné jednoduché kreslené zkratky pro jednu z posledních Poláckových knih, průvodce Prahou krok za krokem.

Nákłady Poláckových knih nebyly velké. Většinou se spokojoval se 4000 výtisky a jenom ve výjimečných případech dosahoval 6000 výtisků.

O popularitu Poláckovy nakladatelské činnosti se staral tisk. Úctyhodná řada článků, zpráv, referátů, propagujících Poláckovy edice, je z pera osobností, které zaručovaly objektivní a opravdu odborné referování. Psali je lidé, kteří měli ke knížkám poměr a kteří rozuměli jejich obsahu. Byl to především zesnulý O. Mrkvička, který pravidelně o každé knize referoval v Lidových novinách. Byli to dr. Z. M. Zenger, dr. D. Líbal, dr. J. Kubíčková, dr. O. Votoček i dr. J. Popelová, která přinesla referát o Štechově Skutečnosti umění, byl to mnohokrát dr. M. Míčko, z cizích pak William Ritter, který publikoval referáty o Poláckových pragensiích ve francouzském tisku. Byli to i umělečtí historikové O. Stefan, O. Blažíček a Fr. Dvořák, jejichž referáty ve všech tehdy vycházejících novinách byla veřejnost, která přímo nesledovala vývoj a ediční činnost Poláckovu, podrobně informována. Podle toho si pak mohla podle svého zájmu knihy vybírat.

Je obdivuhodné, jak mohl jedinec se svou chotí a po válce s další administrativní silou zmocit úkol tak obrovitý. Za šest let nakladatelské práce vydal Poláček celkem 51 knih, tedy víc než osm knih do roka, a já nechci srovnávat jeho činnost s dnešní praxí. Nesmírná píle, obětavost

a houževnatost jeho i jeho paní, která mu byla trvalou spolupracovnicí, byla největším kladem nakladatelství. Nikdy nelenil, nikdy nehledal klid, nikdy nežil poklidným způsobem života.

Ke konci svého vyprávění se ještě vrátím ke knihám, které vyšly mimo uvedené edice. Bylo to Sto let Staroměstského náměstí a radnice od B. Hypšmana, knížka vydaná ve dvou svazcích r. 1946 a 1947 v souvislosti s projektem nové radniční budovy na Staroměstském náměstí na místě pseudogotické Sprengrovovy stavby, zničené v květnových dnech 1945. Mimo edice vydal Poláček Průvodce Prahou krok za krokem, který jsem napsal v r. 1947 a kde Poláček se na vydání počátkem r. 1948 podílel již s nakladatelstvím Orbis. Nevím už, jaké důvody vedly k tomu, že se zde dělil se státním podnikem, patrně to byla již předtucha budoucího osudu nakladatelství. Chtěl zřejmě vytvořit jakousi základnu pro pokračování svého díla na půdě odpovídající proměně politického zřízení u nás. Ačkoli kniha byla vedle Pečírka Michela Angela jednou z nejúspěšnějších, Poláček už výhod její popularity, pro kterou se stala základní příručkou umělecké topografie Prahy, neužil. Název vymyslel jeho přítel básník František Halas. V té době sice existovalo několik průvodců Prahou, počínaje známým Bedekrem — byl to hlavně průvodce Herainův a průvodce Emmlerův — v této knize však měl být shrnut komplexní materiál, kde by byly stručně zachyceny všechny známé uměleckohistorické vědomosti o Praze. Základ knihy byl dán mou dlouholetou průvodcovskou činností a členstvím v klubu Za Starou Prahu, kde jsem vedl po léta od r. 1925 exkurse Klubu i jiné po pražských památkách a psal si poznámky, nevěda, že jednou mi budou takovýmto způsobem užitečné. Prahou

krok za krokem zahájil řadu nových průvodců Prahou, z nichž krátce poté vyšly knihy Čarkova a Hlavsova.

Konečně v r. 1949 vydal Poláček Menclovu a moji Vzpomínku na Prahu, knihu, která skoro bych řekl symbolicky svým názvem předznamenávala konec nakladatelství. Byla to nejen vzpomínka na Prahu, ale i na pražského nakladatele Václava Poláčka, který své město miloval a věnoval mu veškeré své síly. Byla vydána jako poslední, 51. publikace jeho nakladatelství, těsně předtím, než vyšly obě dříve jmenované knihy již v náborovém podniku Pražské nakladatelství. Byla pak znovu vydána r. 1954, rovněž v Orbisu — i tady se splnily předpoklady, že Orbis bude jednou dědicem Poláčkových snah a jeho úsilí. A podobně jako Průvodce Prahou krok za krokem a Vzpomínka na Prahu, znovu vydané Orbisem, mají tu následovat i další publikace Poláčkovy, především zamýšlené stěžejní dílo Osmero knih o Praze. Ukázalo se, že jejich význam pro dějiny Prahy je nesmírně důležitý a odborníci dosáhli, aby Poláčkův záměr byl konečně přece jen uskutečněn, třebaš ne v původní šíři osmi svazků; byl redukován na Čtvero knih o Praze. Návrh byl

podán novému Pražskému nakladatelství, které vzniklo před několika lety jako závod n. p. Orbis, a posléze byl v r. 1967 schválen. Pro r. 1970 je plánováno vydání prvního svazku, Prahy středověké, v následujících letech má vyjít Praha renesanční a barokní jako druhý svazek, třetím svazkem bude Praha století devatenáctého a v závěru má vyjít čtvrtý svazek Praha našeho století.

Poláčkovy zásluhy nejsou jenom v tom, že záměrně a cílevědomě, ba řekl bych, úporně a opravdu nezištně realizoval edice, z nichž převážná část byla věnována hlavnímu městu Praze; nemá jenom zásluhu o úroveň knih, o úroveň obsahu, formy, práce na ně vynaložené; jeho zásluha je i v tom, že v podstatě organizačně předznamenal vytváření regionálních nakladatelství; Pražské Poláčkovy nakladatelství bylo vlastně naším prvním krajským nakladatelstvím, které se věnovalo určité místní oblasti z hlediska uměleckohistorického, oblasti hlavního města Prahy. Jestliže tedy dostal r. 1967 cenu města Prahy, bylo to naprostým právem jako dodatečné spravedlivé ocenění ne dlouhé, ale zato neobyčejně plodné a všestranně užitečné činnosti.